

Проблема моніторингу в педагогічній теорії і практиці

Ірина МАКАРЕНКО,

аспірант КДПУ

Сьогодні в теорії і практиці освіти використовують нове поняття – «моніторинг». Чи є воно лише «модним» терміном, як вважають деякі дослідники, що замінив застарілі «контроль» та «спостереження», а чи відображає істотні новоутворення? Мета дослідження полягає у пошуку відповіді на запитання щодо сутності цього поняття, а також історії становлення педагогічного моніторингу як наукового феномену.

Одним із прототипів нинішніх систем моніторингу можна вважати метод, який з'явився у педагогічній діяльності в кінці XVIII століття в Індії, потім – у Великобританії, а на початку XIX століття – і в багатьох інших країнах (Франції, Росії, США, Данії). Він поширився як «швидкий та дешевий» спосіб навчання грамоти. Цей метод запропонували (незалежно один від одного) англійські педагоги Е.Белл та Дж.Ланкастер, внаслідок чого він отримав назву «белл-ланкастерської системи взаємного навчання». Суть методу полягала в тому, що старші учні, які мали добру успішність, під керівництвом учителя проводили заняття з іншими учнями. Школяр, якому довіряв педагог, офіційно іменувався «монітором», тобто той, хто наглядає, спрямовує. Кожний монітор щодня отримував інструкції від учителя у вигляді жорстких авторитарних приписів і потім реалізовував їх у навчанні. Темп і дисципліна підтримувалися детально розробленою системою заохочень та покарань. З одного боку, рівень такого навчання був невисокий, а з іншого – саме в цій системі взаємного навчання зароджувались педагогічні ідеї, які надалі стали основою педагогіки співробітництва.

В Україні перші практичні спроби оцінити рівень засвоєння учнями знань було зроблено ще в XIX столітті – 1880 року. Повернувшись із Швейцарії, педагог, просвітитель та земський діяч М.О. Корф перевіряв знання майже 300 випускників земських шкіл в Олександрівському та Маріупольському повітах, щоб з'ясувати, чи міцні вони [2, с. 2]. Після уніфікації типів шкіл, змісту і методів навчально-виховної роботи у 30-х роках XX століття міцно утвердилася система керівництва, що здійснювалася строго по вертикалі. «Зверху» спускалися чіткі інструкції, а директори шкіл були змушені неухильно їх виконувати, не приймаючи самостійних управлінських рішень. У цих умовах зібрана, переважно кількісна, інформація мало що давала для

керівництва школою, а тому до її збору в освітніх закладах підходили формально.

У післявоєнні роки одну з небагатьох спроб запровадити в освітній процес елементи педагогічного обліку зробили І.А. Каїров, В.І. Куфаєв, С.М. Рівес, О.І. Ільїнська. Термін «облік» вони замінили на «вивчення» і як основний метод обрали спостереження, а як додаткові – аналіз творів учнів; індивідуально-групові бесіди зі школярами, під час яких з'ясовували їхнє ставлення до різноманітних явищ життя і мотиви особистісної поведінки. Виконуючи ідеологічні настанови, педагоги вважали неприпустимим використання в роботі тестів, анкет, називаючи такі методи «антинауковими» [6, с. 6]. Особистість учнів І.А. Каїров пропонував вивчати за такими критеріями: 1) успішність, ставлення до занять; 2) загальний розвиток; 3) дисципліна і навички культурної поведінки; 4) «суспільне» обличчя; 5) вольові якості [там само].

О.І. Ільїнська виділяла такі способи спостереження: а) знайомство з сім'єю учня, ознайомлення з його побутом та оточенням; б) консультування з лікарем з питань здоров'я учня; в) спостереження за учнем під час занять на уроках, у позакласній роботі та поза школою – на вулиці, вдома; г) проведення індивідуальних і колективних бесід з різних питань, що допомагають вивчити особистість учня чи особливості колективу; д) проведення бесід з іншими вчителями про учня, ознайомлення з письмовими зауваженнями вчителів, їхніми відгуками про його роботу й оцінками; е) ознайомлення з письмовими і практичними роботами учня з різних дисциплін; ж) ознайомлення з інформацією про участь учня у гуртках, у виконанні трудових завдань, проведення з ним бесід про прочитані книги; з) спостереження за учнем як членом колективу, визначення його ролі в колективі [там само, с. 60].

В.О. Сухомлинський вважав, що «вміння аналізувати, використовувати узагальнення як інструмент

майстерності, підходу до конкретного явища – це сама сутність педагогічного керівництва. У роботі керівника школи це вміння виявляється повсякчас. Але особливо важливе воно при завершенні періодів, циклів навчально-виховного процесу» [4, с. 633]. Протягом навчального року В.О. Сухомлинський здійснював аналіз класних журналів, письмових робіт учнів, виявляючи причини відставання класів з певних навчальних дисциплін. Важливо зазначити, що вивчення особистості вчителів та учнів для педагога було не самоціллю, а важливим джерелом інформації, аналіз якої необхідний у внутрішньошкільному управлінні. Цінне й те, що в роботі з інформацією В.О. Сухомлинський не заперечував можливості використання статистичних методів. «Без статистичного аналізу, без перевірки висновків та узагальнень цифрами неможлива культура педагогічного керівництва» [там само, с. 643].

Отже, у 50–60-ті роки ХХ століття було накопичено значний досвід роботи щодо збору шкільної інформації, розроблено основні вимоги до її організації і здійснення.

У 60-ті роки розвивається кібернетика, з'являється нова техніка, зокрема ЕОМ, виникає можливість комп'ютеризації і використання новітніх інформаційних технологій в освіті. У цей час вітчизняні педагоги зацікавлюються новим напрямом досліджень у галузі реформування освіти, що виник у ФРН, – кібернетичною педагогікою. Першим практичним результатом стало програмоване навчання [5]. Технологічність в освітньому процесі почали пов'язувати з виявленням способів оптимізації навчання, педагогічним аналізом отриманих фактів, а також оцінюванням ефективності методів, що застосовуються. У цей час було зроблено спроби осмислення системи моніторингу як необхідного механізму для адекватної постановки цілей і послідовного їх досягнення.

У 70–80-ті роки розвиток педагогічної творчості призвів до ускладнення управлінської діяльності, що слугувало стимулом до поглиблення досліджень у цьому напрямі. Почали серйозно вивчати питання методології управління навчально-виховним процесом (Ю.К. Бабанський, В.П. Беспалько, Ю.А. Конаржевський та ін.). Ю.К. Бабанський для виявлення ступеня оптимальності навчання запропонував оцінювати за окремими ознаками вихідний рівень успішності, вихованості і розвитку учнів, потім приблизно планувати можливе його зростання через деякий час, а після цього застосовувати систему навчально-виховних заходів та оцінювати реальні зміни. Завдяки цьому з'явилася можливість відстежувати динаміку результатів, порівнювати досягнуте з оптимально можливим [1, с. 27]. Власне, саме в цей період була закладена теоретична основа, на якій згодом побудували систему педагогічного моніторингу як необхідного атрибута управління освітою.

Початок 90-х років ХХ століття характеризується складним процесом оновлення школи.

Відбувається зміна пріоритетів: освіта адаптується до принципово нових умов життя, до вільного розвитку демократичного громадянського суспільства. Самостійність, надана освітнім закладам, зумовлює перерозподіл управлінських функцій. Розширюється й ускладнюється зміст діяльності з керівництва школою. Недосконалість традиційних методів контролю за навчально-виховним процесом та інформаційною забезпеченістю управління стає очевидною. Постає питання про необхідність використання *моніторингу* в освіті. Ця потреба науково обґрунтовується у працях таких учених, як А.С. Белкін, В.П. Беспалько, В.І. Загвязинський, А.Н. Майоров, А.А. Орлов, М.М. Поташник, В.В. Репкін та ін.

У 90-ті роки значного поширення набула педагогічна кваліметрія, пов'язана з кількісним описом якості явищ та процесів, що вивчаються. На відміну від традиційних вимірювань, які не забезпечуються репрезентативною вибіркою і в яких часто використовується некоректний математичний апарат, необґрунтовані моделі навчання та діагностики, кваліметричні вимірювання припускають оцінку якості навчання, виховання, викладання тощо з урахуванням цих умов, хоча і не мають нічого спільного з жорстким регулюванням, як це спостерігається у виробничій сфері. Кваліметричні вимірювання слугують конкретизації цілей, результатів педагогічної діяльності та її оптимізації [3, с. 23].

В останнє десятиріччя у педагогіці активно розробляють моніторинг різного предметного змісту. Дослідники прагнуть пов'язати його зі строгими кваліметричними вимірюваннями, щоб забезпечити наукову обґрунтованість, цілеспрямованість і достовірність. Моніторинг стає окремим самостійним напрямом, його місце можна визначити між вимірюваннями, дослідженнями, експериментом, інформатикою та управлінням. Водночас моніторинг можна розглядати і як науковий феномен.

Без осмислення змісту педагогічного моніторингу як наукового поняття неможливо зрозуміти сутність явища, що досліджується. Тому доцільно проаналізувати його визначення в педагогічній літературі. Хронологічну систему формування цього поняття подано в таблиці (див. табл. 1).

Отже, з огляду на вищенаведений аналіз можна констатувати, що педагогічний моніторинг – це:

- форма організації, збору, збереження, опрацювання, поширення інформації;
- тривале спостереження;
- система збору, опрацювання, аналізу, збереження інформації;
- діагностика, оцінювання, прогнозування;
- регулярне відстеження;
- вид інформаційної діяльності.

Не доцільно визначати педагогічний моніторинг з допомогою понять «форма організації» та «система збору». Адже поняття «форма» є його термінологічною складовою, а «система» – організаційною, тому вони не розкривають сутності

Таблиця 1

Аналіз визначення поняття «моніторинг» у педагогічній літературі

№ п/п	Автор	Зміст поняття	Основні слова в понятті	Виокремлені ознаки
1	2	3	4	5
1.	Шамардін В.Н., 1995	Моніторинг – соціально-педагогічна служба, що займається відстеженням того, як реалізуються життєві та професійні плани випускників через 5 та більше років після закінчення школи, як складається їхня доля.	соціально-педагогічна служба відстеження	–
2.	Орлов А.А., 1996	Моніторинг професійного розвитку. Поняття «моніторинг» означає планомірне, довготривале діагностичне відстеження професійно-освітнього процесу.	відстеження	планомірність довготривалість
3.	Антипова В.М., Богомолова Г.П., 1997	Педагогічний моніторинг – це система збору, опрацювання, аналізу та збереження інформації про функціонування педагогічної системи, що забезпечує неперервне відстеження її стану, своєчасне коригування та прогнозування розвитку.	система відстеження коригування прогнозування	неперервність поліфункціональність поліпроцесуальність системність
4.	Василенко Н.П., 1997	Моніторинг – це неперервне спостереження за станом системи освіти з метою попередження небажаних відхилень з найважливіших параметрів.	спостереження попередження	неперервність націленість
5.	Андрєєв В.І., 1998	Педагогічний моніторинг – це системна діагностика якісних і кількісних характеристик функціонування та тенденцій саморозвитку освітньої системи, зокрема її цілей, змісту, форм й методів, дидактичних і технічних засобів, умов та результатів навчання, виховання і саморозвитку особистості й колективу.	системна діагностика	системність
6.	Назарова Л.Д., 1999	Педагогічний моніторинг – організований процес неперервної систематичної об'єктивної сутнісних характеристик освітнього процесу.	організований процес об'єктивізація	неперервність систематичність організованість спеціальна організація
7.	Муратова В.К., 2000	Моніторинг – форма організації збору, збереження, опрацювання, аналізу та поширення інформації про діяльність педагогічної системи, що забезпечує неперервне спостереження за її станом та прогнозування її розвитку.	форма організації спостереження прогнозування	неперервність поліпроцесуальність поліфункціональність
8.	Лукіна Т.О., Буркіна Н.С., 2001	Моніторинг середньої освіти – спеціальна система неперервного і тривалого спостереження, оцінювання стану середньої освіти, а також прогнозування на підставі об'єктивних даних динаміки та основних тенденцій її розвитку.	система спостереження прогнозування	спеціальна організація тривалість системність неперервність поліфункціональність
9.	Бершадський М., 2002	Моніторинг технології навчального процесу – система збору, опрацювання, збереження та використання інформації про навчальний процес. Вона призначена для забезпечення його управління, що дає змогу описувати рівень розвитку учнів у будь-який час з допомогою певних властивостей, необхідних для вибору адекватної моделі навчання і прогнозування подальшого розвитку учнів.	система інформаційне забезпечення опис прогнозування	системність неперервність поліпроцесуальність поліфункціональність тривалість
10.	Хохлова С.В., 2003	Педагогічний моніторинг – цілеспрямоване, спеціально організоване, неперервне відстеження функціонування і розвитку освітньої системи та/чи її окремих елементів з метою своєчасного прийняття адекватних управлінських рішень на основі аналізу зібраної інформації та педагогічного прогнозу.	відстеження	націленість системність спеціальна організація
11.	Верещак В., 2004	Педагогічний моніторинг – збір, опрацювання, аналіз і зберігання, впорядкування й прогнозування інформації про функціонування педагогічної системи, що забезпечує неперервне відстеження її стану, своєчасне коригування й прогнозування розвитку.	відстеження прогнозування коригування	неперервність поліфункціональність тривалість

12.	Горб В.Г., 2005	Педагогічний моніторинг – науково обґрунтований вид інформаційної діяльності з отримання педагогічної інформації, що має діагностико-прогностичний, особистісно доцільний, педагогічно-комунікативний, інтегративний, соціально і нормативно зумовлений характер та здійснює виховний вплив на суб'єктів на основі актуалізації особистісних, групових чи організаційних сенсів їхньої освітньої діяльності.	вид інформаційної діяльності	наукова обґрунтованість націленість поліфункціональність поліпроцесуальність
13.	Малаховська Н.А., 2006	Моніторинг – неперервне науково обґрунтоване спостереження за освітнім процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату чи першопочатковим уявленням за допомогою збору певних основних показників (що періодично повторюється), оцінювання і прогнозу психологічного стану учнів у процесі професійного становлення, учнівських результатів, ефективності освітніх технологій, що застосовуються.	спостереження виявлення прогнозування	наукова обґрунтованість неперервність тривалість

педагогічного моніторингу. Деякі вчені пов'язують його з давно затвердженими у психології, педагогіці та методиці поняттями «діагностика», «прогнозування», «оцінювання». Однак таке визначення некоректне. Найкраще сутність моніторингу розкриває визначення його як «спостереження» та «відстеження».

Незважаючи на те, що автори по-різному інтерпретують сутність моніторингу в освіті та механізми його здійснення, окреслюється досить чітко коло найбільш істотних характеристик цього поняття:

- неперервність вивчення того чи іншого об'єкта;
- тривалість та системність відстеження;
- цілеспрямованість моніторингової діяльності;
- поліфункціональність та поліпроцесуальність.

Отже, з усього вищесказаного можна зробити висновок, що в педагогічній теорії та практиці моніторинг є сформованим науковим феноменом, який має чіткі характеристики і вказує на процес цілеспрямованого відстеження, що передбачає спостереження, управління та контроль. Варто також зазначити, що «моніторинг» – це багатозначний ємний термін, який наповнюється змістом залежно від контексту. Виконане дослідження дає змогу побачити перспективи подальшого розв'язання проблеми моніторингу у педагогічній теорії та практиці.

Література

1. *Бабанский Ю.К.* Избранные педагогические труды. – М.: Педагогика, 1989.
2. *Буркіна Н.В., Лукіна Т.О.* Модель моніторингу підготовки учнів // Шкільний світ. – 2001. – №9 (89). – С. 2–8.
3. *Ишкова Л.В.* Теория и практика педагогической оценки в образовании старшеклассников и взрослых. – СПб.: Изд. РГПУ им. А.М. Герцена, 2000.
4. *Сухомлинский В.А.* Разговор с молодым директором школы // Избранные произведения в 5-ти томах. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1989.
5. *Туркина Л.В.* Мониторинг как способ повышения эффективности функционирования учебно-воспитательного комплекса. – Дис. ... канд. пед. наук. – М., 2000.

6. *Изучение* учащихся в процессе их обучения и воспитания. – Л.: Изд. Академии пед. наук, 1947.

Анотації

Ірина МАКАРЕНКО **Проблема моніторингу в педагогічній теорії і практиці**

У статті розкрито сутність поняття «моніторинг» у педагогічній теорії і практиці, а також проаналізовано історію виникнення, становлення та розвитку педагогічного моніторингу як наукового феномену.

Ключові слова: моніторинг, неперервність, спостереження, навчальний процес, педагогічна теорія і практика.

Ірина МАКАРЕНКО **Проблема моніторингу в педагогической теории и практике**

В статье раскрывается сущность понятия «мониторинг» в педагогической теории и практике, а также анализируется история возникновения, становления и развития педагогического мониторинга как научного феномена.

Ключевые слова: мониторинг, непрерывность, наблюдение, учебный процесс, педагогическая теория и практика.

Iryna MAKARENKO **Problem of monitoring in the theory and practice of pedagogy**

The article reveals the essence of the concept of «monitoring» in educational theory and practice, and analyzed the history of the emergence, formation and development of pedagogical monitoring as a scientific phenomenon.

Keywords: monitoring, uninterrupted, observation, educational process, theory and practice of pedagogy.